

MAKÓ VÁROS ROMÁN MEGSZÁLLÁSA

1919. június 17 — 1920. március 29.

HALMÁGYI PÁL

(Makó, József Attila Múzeum)

A megszállás katonai-politikai eseményeinek áttekintése; hatalmi kérdések; választás a román parlamentbe

A város francia megszállását* 1919. június 17-től román megszállás váltotta fel. Rambela őrnagy vezetésével ekkor vonultak be Mezőhegyes felől Makóra a királyi Románia csapatai.

Rambela őrnagy, az új városparancsnok megérkezésekor nyomban magához hívatta Petrovics polgármestert és egy előre elkészített nyilatkozatot íratott alá vele, melyben a város lakossága háláját fejezi ki, hogy a román csapatok elfoglalták Makót, s „örömmel várták a románokat, csatlakozásra készen Nagy-Romániához”.¹ Az őrnagy ridegen értésére adta a polgármesternek, hogy ellentmondást nem tűr, feltétlen engedelmességet követel és a legkisebb engedetlenség esetén az egész előjáróságot azonnal eltávolítja, s a város élére román tisztet állít.² Rambela őrnagy 1. sz. parancsában ugyanekkor elrendelte a fegyverek azonnali beszolgáltatását, megtiltotta az egyenruha viselését, kijárási tilalmat vezetett be este 1/210-től reggel 7-ig, valamint megtiltotta, hogy az utcán háromnál több ember csoportosuljon.

A román királyság azon vágyát, hogy Makót bekebelezze, már a megszállás kezdetén bizonyította a színmagyar lakosú város görögkatolikus templomában tartott első román istentisztelet. A szertartás megkezdése előtt a vezénylő százados a templomkertben beszédet intézett a katonákhoz, melyben hálaadásra szólította fel őket, hogy az „ősi román földet újra kezeik között tarthatják”.³

A román tiszték és a legénység a megszállás első hetében a makóiakkal elfogadható módon viselkedtek. Igen hamar megváltozott azonban ez a helyzet. A túlzott mértékű rekvirálástól elkecsereedett apátfalvaiak június 23-án három román katonát megöltek. A kegyetlen megtorlásban 60 magyar vesztette életét. Ez a súlyos esemény Makón is nagyon éreztette hatását. A városba egy újabb román dandár érkezett. A lakosság személyes szabadsága úgyszólván megszűnt. Aki nem köszöntötte a megszállókat, azt a nyílt utcán tetteleg bántalmazták. A teljesen magára hagyott tanyai lakosság állandó rettegésben élt, a külterületeken még erőszakosabban fosztogató katonák miatt. A polgármester a katonák parancsnokához fordult némi nyhítésért. Piric ezredes, a történeteket katonái spontán bosszújának értékelte

* A dolgozat első része „Makó város francia megszállása 1919. április 27.—1919. június 17.” címmel, a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1980—81/1 kötetében jelent meg. A most közreadott második rész szerves folytatása az előzőnek.

¹ Tarnay Ivor: Csanád vármegye az oláh megszállás alatt, megjelent a Makói Független Újságban 1920. április 1-től április 17-ig XII. részben; III. rész április 3. (Továbbiakban: T. I. Csanád vármegye).

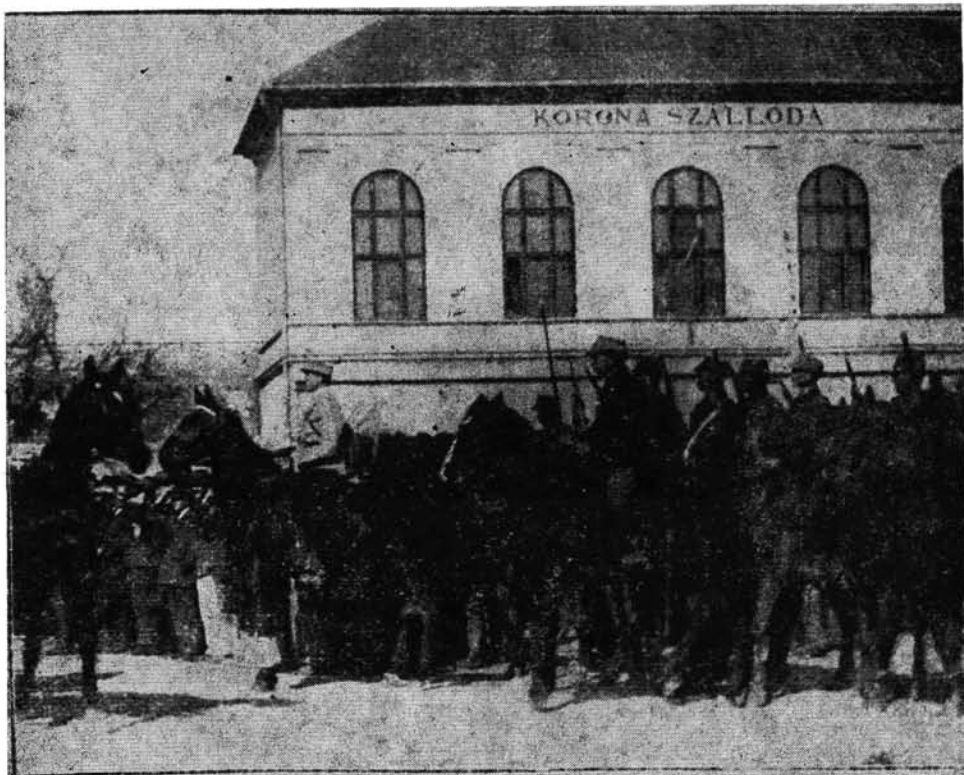
² Petrovics Gy. 1921. 96.

³ T. I. Csanád vármegye III. rész április 3.

elestett bajtársaikért, de megígérte, hogy igyekszik az ilyen eseteknek elejét venni. Ennek eredménye azonban nem lett, a város csak a dandár július közepi elvonulása után lélegezhetett fel egy kicsit.

A román katonai megszállás egycsapásra megszüntette a város és vármegye politikai-önkormányzati életét, s meggátolta a lakosság bármilyen irányú mozgását. A katonai prefektusi hivatalt a bevonulás után azonnal felállították. A prefektus Olteanu őrnagy (volt közös hadseregbeli százados), városparancsnok pedig Rambela őrnagy lett. Ugyanakkor már közölték az aradi újságok azt is, hogy a nagyszebeni kormányzótanács kinevezte dr. Popovics György kisjenői ügyvédet Csanád vármegye polgári prefektusává.

A polgári prefektúra felállítása ugyancsak a román uralom Makóra való végleges kiterjesztésének elhatározott szándékát bizonyította. Dr. Popovics György, az alispánná kinevezett Markovics Vince nagylaki ügyvéddel és titkárával Giuvulescu Jánossal, a román bevonulás után két nappal, június 19-én meg is jelent a vármegyházán a hatalom átvételére. A nagyobb nyomaték kedvéért Rambela őrnagy is elkísérte őket, s ő mondta el németül jövetelük célját. Tarnay alispán — mint visszaemlékezésében leírta — kijelentette, megjelenésüket úgy fogta fel, mint a katonai megszállás egyik következményét, s így kénytelen volt azt eltűrni és tudomásul

Román lovasság a Korona-szálloda előtt

(Homonnai felvétel)

1. kép. Román lovasság a Korona előtt

venni.⁴ A román polgári megbízott első ténykedéseként betiltotta a június 21-re tervezett megyei közgyűlést. Az uralom átvételének egyenes következménye volt, hogy a tisztviselőknak fogadalmat kellett tenniök. Popovics kíséretével még aznap visszautazott Nagyszebenbe, ahonnan egy hét múlva érkezett ismét Makóra, e fogadalom szövegével.

A vármegye tisztikara rövid tanácskozás után úgy határozott, hogy nem teszi le a kívánt fogadalmat. Popovics fenyegetéseire sem változtatták meg álláspontjukat, aki végül is közölte, hogy ennek ellenére a munkájukat folytatniuk kell.⁵ A segéd- és kezelőszemélyzet az alispán tudtával és beleegyezésével letette a fogadalmat. A tisztikar nem tudta, hogy a fogadalom megtagadásának milyen következményei lesznek (internálás, hivatalvesztés) „nem akarta, hogy a sok gonddal küzdő kisebb alkalmazottak családjai esetleg súlyos nélkülözéseknek legyenek kitéve”, s ezért járt el a fentiek szerint.⁵

A városházán másnap jelent meg Popovics a fogadalom ügyében. A tisztikar itt is ülést tartott, s négy tisztviselő kivételével hajlandó volt a fogadalom letételére, hogy reménye szerint a város bajait, terheit enyhíteni tudja, s szolgálataival valamelyest segítsen sorsán.

A fogadalom igen egyszerűen hangzott: „Fogadom, hogy a nagyszebeni kormányzótanács által kinevezett dr. Popovics György kormánybiztos rendeleteinek engedelmeskenni fogok.”⁶ A fogadalmat megtagadókat állásuktól, nyugdíjigényük elismerése nélküli megfosztással fenyegette meg a román megbízott. A következmények nem igazolták a fentieket, senkit sem bocsátottak el és sajnos semmit sem segített a városon tisztviselőinek derékhajlítása.

A román polgári prefektúrának igen különös elképzelése volt a város közigazgatásáról. A kiadmányozandó ügyiratokat Markovics „alispán” egyrészt politikai szempontok miatt nem írta alá; másrészt a budapesti kormányhivatalokkal kapcsolatos ügyiratokat sem írta alá, mert nézete szerint a város már nem állhatott Pesttel összeköttetésben; harmadrészt nem értett egyet az Araddal fenntartott kapcsolatokkal sem, mert megítélése szerint az már román külföld volt. Rövid működése, helyesebben itt-tartózkodása alatt, a román polgári közigazgatás nem sokat tett azonkívül, hogy a hozzá fordulókkal szemben előzékenyebb magatartást tanúsított, mint a hadsereg. A katonai igazgatás mellett hatásköre oly szűkre szabott volt, hogy Petrovics polgármester csak így emlékezett meg róla: „Működése nem sok vizet zavart... s rövidesen feladván itteni működését átköltözött Nagylakra.”⁷

Erre a lépésre azonban nem önszántából vállalkozott a román közigazgatás. Ők csak a menekülő katonai egységeket követték. 1919. július 20-án hajnalban ugyanis megindult a Vörös Hadsereg tiszai-offenzívája, melynek eredményeként Tokajnál, Szolnoknál és Csongrád alatt a vörös csapatok átkeltek a Tiszán. Az előretörő hadosztályok elfoglalták Szentest és Hódmezővásárhelyt, s e városokban ismét megalakult a munkástanács. Vásárhely eleste után „a román parancsnokság el volt készülve, hogy éjjelre itt lesz a Vörös Hadsereg. Sürgősen pakoltak... s tréinjüket elindították Aradnak.”⁸ A tiszai támadás teljes pánikot okozott a megszállók között. A román trén szervezetlen elvonulása ezt csak fokozta, mert felmálházásukhoz

⁴ T. I. Csanád vármegye III. rész április 3.

⁵ T. I. Csanád vármegye IV. rész április 7.

⁶ Petrovics Gy. 1921. 97.

⁷ Petrovics Gy. 1921. 98.

⁸ Dr. Demkó Pál: Napló 1917. december 1-től 1927. június 5-ig. József Attila Múzeum Történeti dokumentációs gyűjteménye 80.225.1 (Továbbiakban: D. P. N.) 1919. július 20.

a város minden kocsiját lefoglalták. Egész éjjel román őrzérek cirkáltak és várták a támadást. Reggelre repülőgépek jelentek meg a város felett és a román parancsnok délelőtt több ízben elrendelte a vészharangok kongatását, mely jelre mindenkinek be kellett húzódnia a házakba. Ezt statárium kihirdetésével is megerősítették. A franciák Gondrecourt tábornok vezetésével — aki július 4-ig Szeged „kormányzója” volt — Kiszomboron tartottak helyzetértékelést, melyről egy tábornok Makóra is átjött az itteni helyzettel megismerkedni. Délben egy szakasz szpahi is átlövagolt a hídon, de csak estig maradtak, amikor híre jött, hogy Vásárhely ismét román kézen van.

A Vörös Hadsereg támadására visszaemlékezve Tarnay alispán leírta, hogy a város polgári elemei közül is nagyon sokan várták a Vörös Hadsereg megjelenését, tőlük várva a románok kiűzését. Ennek oka, nézete szerint, egyrészt a rendkívül terhes román elnyomás, másrészt a Vörös Hadsereg „nemzeti” hadsereggé való átalakulásának híre volt. Az pedig egyértelmű volt Tarnay szerint, hogy a város munkássága — akik minden határzár ellenére — állandó összeköttetést tartottak fenn a Tanácsköztársasággal, a román csapatok kivonulása után nyomban újból kikiáltotta volna a proletárdiktatúrát.⁹ A veszély elmúltával — Hódmezővásárhelyt a 2. vörös hadosztálynak egy nap után fel kellett adnia —, a csanádpalotai úton „őgyelgő” román trént visszafordították, s Hódmezővásárhelyre irányították. Rambela városparancsnok is oda tette át székhelyét, s ott a „lázadás” megtorlását végezte.¹⁰

A tiszai-offenzíva elakadása után a román hadosztályok több helyen átkeltek a Tiszán, s a Tanácsköztársaság katonai helyzete válságosra fordult. A proletáriátus önfeláldozása már nem volt elég a külső és belső romboló erők legyőzésére. A Forradalmi Kormányzótanács augusztus 1-én lemondott, s a román hadsereg augusztus 4-én bevonult Budapestre. A makói román parancsnokság ennek örömeire elrendelte, hogy minden házat román zászlókkal kell feldíszíteni. Demkó közjegyző ennek végrehajtásáról azt jegyezte fel, hogy mindenki kizárólag papírszalagokat tett az ablakba.¹¹ Feltehetőleg azért, mert a makóiaknak román zászlóik nem voltak, ám a parancsot végre kellett hajtani.

A román csapatok által megszállt Makót és környékét mindkét állam saját impériuma alá tartozónak tekintette. Október 2-án jelent meg a helyi újságban a hír, hogy Csanád vármegye új — Budapesten kinevezett — területi biztosa dr. Kelemen Béla szegedi jogász, aki korábban Csongrád vármegye főispánja is volt. Kelemen pesti útjáról, friss kinevezésével és azzal tért vissza, hogy előreláthatólag november közepén lesznek a magyar parlamenti választások, melyekre Makó két képviselőt állít.¹²

Négy nap múlva érkezett meg a városhoz a nagyszebeni kormányzótanács körrendelete a román országgyűlési és szenátori választásokról. A választások „teljes szabadságának” fenntartása érdekében a kormányzótanács megtiltotta, hogy közhivatalnokok a választásokban bármi módon is rész vegyenek. Nem lehettek sem a gyűlések elnökei, sem jegyzői, s a választások rendezésében, lebonyolításában sem vehettek részt.

A város október 23-án, hirdetményben hozta a lakosság tudtára, hogy 1919. november 2-án lesznek a román országgyűlési s rá egy hétre, november 7-én a szenátori választások. A román választási rendelet kategorikusan kizárta a választók és

⁹ T. I. Csanád vármegye VII. rész április 10.

¹⁰ D. P. N. 1919. július 22.

¹¹ D. P. N. 1919. augusztus.

¹² Makói Független Újság 1919. október 2. 86. sz. (MFU).

választhatók közül azokat, akik a proletárdiktatúra alatt valamely tisztséget vállaltak, vagy a Vörös Hadseregben szolgáltak.¹³

Akik választani kívántak, a városházán kellett, hogy a választók névjegyzékére feliratkozzanak, e hirdetmény megjelenésétől, október 31-ig.

A választási bizottság elnöke Major György sajtényi görögkatolikus esperes lett. A bukaresti parlamentbe küldendő képviselőnek Sztán Illés nagyváradi görögkatolikus kanonokot ajánlották. Azért esett reá a választás, mert makói születésű volt. Még egy javaslat volt, de azt, mivel nélkülözte az előírt alakszerűséget és kellékeket, Major választási bizottsági elnök elutasította. Megemlítendő, hogy csak olyan jelölt volt állítható, aki román állampolgár, és akkor is az marad, ha választó kerülete esetleg nem kerülne Romániához.

Október 26-ig mindössze egyetlen makói jelent meg a városházán főlvétetni magát a választói névjegyzékbe. Az október 31-i záró határidőig nem nagyon növekedhetett a létszám, mert Major elnök október 30-án még egy hirdetményt tett közzé, melyben közölte, hogy ezentúl mindenfajta választáson csak a most feliratkozottak vehetnek részt. A hirdetmény újból és ismételten rámutatott, hogy a román kormányzótanács jogvédelmet óhajt nyújtani Makó város polgárainak a parlamentben is, és egyenjogúságot óhajt adni a magyar anyanyelvű polgároknak minden téren.¹⁴ A választói névjegyzékbe végül, az akkor majd 40 000 lakosú városból 200 polgárt vettek fel, úgy, hogy 42-en önként jelentkeztek, míg a többiek a román választási törvény értelmében, mások jelentették be. Így a román rendelkezések szerint a jövőben csak ez a 200 ember választhatott volna a városban. A román cenzúra ellenére a helyi lap már a választás előtt megírta, hogy mivel csak egy jelölt van, a választás tiszta „formalitás” s a „bukás ki van zárva”.¹⁵

A választás végül is közfelkiáltással történt meg, november 2-án vasárnap. Major választási elnök reggel 8 órára a városháza kistanácstermébe hívta össze a választókat hirdetményével, melyben közölte: szavazás nem lesz, az egyetlen jelölt Sztán Illés egyhangúlag lesz kikiáltva Makó város képviselőjévé a bukaresti parlamentbe.¹⁶

A november 7-re kitűzött szenátori választásokat már meg sem tartották. Tarnay alispán szerint azért, mert a román vezetők előtt nyilvánvalóvá válhatott, hogy „Makó nem fog birtokukba kerülni.”¹⁷

A város feletti hatalom biztosításáért folytatott vetélkedésnek következő eseménye az újabb magyar kormánybiztos megérkezése volt. A Friedrich-kormány Battlay Gejza dr. budapesti ügyvédet nevezte ki Csanád vármegye kormánybiztosi jogkörrel felruházott főispánjává. Battlay november 19-én érkezett meg Makóra. Érdemes tevékenységéről sem irat, sem híryanag nem nagyon maradt. Nem is tudott, és nem is hagyták a románok beilleszkedni a makói viszonyokba, mert december 18-án visszautazott Budapestre. Elutazásában döntő szerepe a működése ellen kifejtett román nyomásnak volt. Ennek a döntő szerepnek érzékletes képét festi le Demkó Pál naplójának december 18-i bejegyzése: „Ma Battlay Gejza kormánybiztost és nejét román katonai fedezettel elvitték per Hódmezővásárhely Algyőre, át a Tisza túlsó oldalára” „...állomáshelyére” mert „itt csak egy főispán van, Oltean”.

¹³ Csongrád Megyei Levéltár Makói Kirendeltsége Polgármesteri hivatal iratai 14 144/1919.

¹⁴ Makói Újság 1919. október 30. 199. sz. (M.U.).

¹⁵ M.U. 1919. október 26. 196. sz.

¹⁶ M.U. 1919. november 2. 202. sz.

¹⁷ T. I. Csanád vármegye VIII. rész április 11.

A tavasz közeledtével mind jobban elterjedt Makón a hír, hogy a román megszállás hamarosan itt is megszűnik. Ennek jele volt már az is, hogy a városba újabb román egység érkezett felváltani az itt levőket. A román hadsereg 1920. február 24-én kezdte meg a Tiszántúl kiürítését és Makó is elérkezett a megszállás utolsó napjaihoz. Március 26-án kivonult minden román egység a városból, s csak egy huszárszázad maradt itt átadni a helységet az antant képviselőinek jelenlétében, a magyar csapatoknak. A polgármester minderről március 28-án kapott hivatalos értesítést Cantuniar Christu huszárszázadostól, aki közölte, hogy március 29-én déli 12 órakor adja át a várost a magyar katonai hatóságoknak, a szövetségesek kiküldöttei előtt. Másnap délelőtt 11 óra körül ért be az újvárosi állomásra a nemzeti katonaság egy százada, Nagy László parancsnoksága alatt. A 8 főből álló antant bizottság késett, és csak délután 4 óra körül ért Makóra. Az átadás ekkor kezdődött meg. A bizottság a városházán néhány kérdést tett fel Petrovics polgármesternek — visszaemlékezése szerint eléggé megalázó módon —, majd a két katonatiszt az alábbi jegyzőkönyvet vette fel: (A szöveget az eredeti fogalmazásban és helyesírással közöljük.) „Jegyzőkönyv Ma 1920. március 29. Mi Capitanul Cantuniar Christu, din Regim. 9. Rusiori, mint a makói helyőrség parancsnoka egyrésztől, A másik részről mi Nagy László százados, A Magyar Nemzeti Hadseregből a következőképpen jártunk el Makó helység csendben és rendben való átvételénél. Az átadás az antant bizottság jelenlétében történt, amiért csináltuk a jelen jegyzőkönyvet 4 példányban. Átadtam: Comandatul Garnizoanei Macau Capitanul Cantuniar. Átvettem: Nagy százados. Előttiünk: Az antant bizottság elnöke: Edmund Trouside.”¹⁸

A román lovasság ezután az aradi országúton kivonult a városból, melynek főterére a város összes harangjainak zúgása közepette megérkezett a magyar katonaság. A város kimondhatatlanul boldog volt. A hatalmas tömeg, a nemzetiszín zászlók lobogása, az elhangzó beszédek azonban már egy új korszak kezdetét jelentették.

Makó román fennhatóság alatt — a megszállók szemszögéből tekintve

A város román megszállásának legjellemzőbb tünete — Nagyszeben, illetve Bukarest felől tekintve — az állandó félelem a lakosság fellázadásától. A még valahol Romániában megfogalmazott legelső felhívás második mondata már az, hogy „a város lakossága maradjon csendben és teljesítse a legnagyobb szigorúsággal a román parancsnokság rendeleteit”.¹⁹

Rambela városparancsnok első parancsának részletes szabályai méginkább alátámasztják ezt az állítást. Az magától értetődő, hogy a fegyvereket és lőszereket be kellett szolgáltatni, de hogy mennyire volt indokolt katonailag, az utcán háromnál több ember csoportosulását, illetve a leszerelt katonák egyenruhában járását megtiltani, az már megkérdőjelezhető az előbb említett belső indíték nélkül.

E rendkívüli szigorúsággal hirdetett tilalmak azonban vajmi keveset értek. Állandóan ismételni kellett őket, illetve belátva hatástalanságukat újabb és újabb végső határidő tűzéssel kellett a tilalmakkal ellentétes gyakorlatot törvényesíteni.

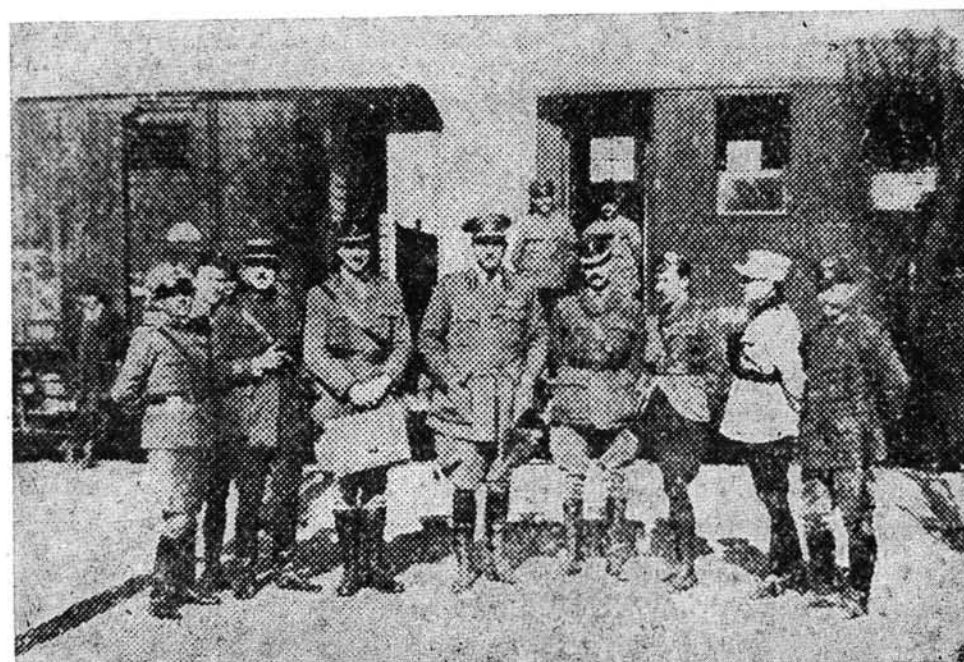
Június 24-én jelent meg először a Makói Újságban Mardarescu tábornok 21. és 25. számú rendelete, melyben szabályozta, hogy milyen cselekmények számítanak

¹⁸ Petrovics Gy. 1921. 105.

¹⁹ M.U. 1919. június 18. 116. sz.

2. kép. Az antant átvételi bizottság megérkezése

3. kép. Az antant bizottság

ellenszegülésnek. Ezek szerint vétkesek azok, kik híreket terjesztenek a román hadseregről (tekintet nélkül arra, hogy igazak vagy hamisak): sértő szavakkal illetik a román nemzetet, hadsereget, országot és katonákat; levelet visznek; lázítanak a román hadsereg ellen; kritizálják a parancsnokság rendeleteit; leverik a zászlókat vagy a hivatalok más jelvényeit; megakadályozzák letartóztatások vagy egyéb intézkedések végrehajtását. E rendelkezések önmagukért beszélnek. Talán egyedül a zászlókkal kapcsolatban kell annyit megjegyezni, hogy a magyar zászlót a román megszállás alatt nem volt szabad kitűzni. E rendeletet az újság december 4-ig néhány naponként és mindig a címoldalon közölte. Ettől az időponttól kezdve minden egyes lapszám vele kezdődött és ez tartott 1920. március 26-ig a román megszállók kivonulása napjáig. 1920. február 18-tól csatlakozott hozzá Tuhasi ezredes hirdetménye, mely ugyanilyen szemléletesen világít rá a megszállás utolsó hónapjainak román félelmekre. Tuhasi ezredes (Orosházán, védelmi körlete székhelyén kiadott) hirdetményében közhírré tette, hogy akik valamely őrszem vagy őrzőjárat felszólítására nem állnak meg, illetve menekülést kísérelnek meg, életüket kockáztatják, mert a katonák azonnal tüzelnek rájuk. Ha pedig valamely városban vagy faluban tömegesebb agitációt vesznek észre, 24 órán belül a helységet gyalogsággal, géppuskákkal és tüzérséggel veszik körül, s a legkisebb lázongásért, vagy egy román katona tetteleges bántalmazásáért megrohamozzák. E rendelet volt az első, amelyet román nyelven is közzé tettek. (1920. február 29.) Márciustól e két rendelet mellett már alig volt szabad hely az újság első oldalán. A megszállás utolsó napjaiban pedig (1920. március 12-től március 19-ig) a Makói Független Újságnak már teljes első oldala román rendeletekkel volt tele, mert a fentiekhez csatlakozott Mardaescu tábornok szénlopások kapcsán kiadott utasítása, szintén mindkét nyelven. E rendeletből — mely az egész megszállt területre vonatkozott — csak egy mondat álljon itt érzékeltetni tartalmát: „...a hadseregnek kiutalt szén- szállítmányoknak egy részét útközben ellopják, s a vagonok csaknem üresen jutnak a rendeltetési helyükre; a szállítmányoknak egy másik része nem is jut a rendeltetési helyére, mivel hogy a közbeeső állomásokon megváltoztatják az útirányt, s így nyomukat vesztik.”²⁰

A román imprérium városra való kiterjesztésének külső jelei (zászlók, állomás nevének kiírása), s ezen akarat komolyabb lépései (a román parlamentbe történt képviselőválasztás) mellett; a megszállt területek Romániához való csatolásának gyakorlati lépései is megkezdődtek. A nagyszebeni kormányzótanács hivatalos lapja közölte, hogy a szegedi ítélőtábla illetékessége Krassószörény, Temes, Torontál, Békés és Csanád vármegyékre megszűnt. Csanád vármegye járásbíróságai első fokon az aradi törvényszékhez, másodfokon a nagyváradi ítélőtáblához tartoztak.²¹ A hivatalos lapban közöltek kis eltérésekkel a trianoni békeszerződés majd valóra is váltotta, ám a román hivatalos személyek még ennél is többet akartak. Demkó közjegyző hivatalánál fogva közvetlen részese volt ezen ügyek lebonyolításának. Feljegyezte, hogy megjelent irodájában egy aradi törvényszéki bírő, s a nagylaki telekkönyvvezető és elvitték a magyarcsanádi hagyatéki iratokat miután a járásbírószágtól, árvaszéktől, pénzügy-igazgatóságtól is elvitték a Nagylak, Sajtény, magyarcsanádi iratokat. Néhány nap múlva az aradi árvaszék ülnöke járt nála, követelve a Magyarcsanádra vonatkozó végrendeleteket és örökösödési szerződéseket. A közjegyző ezek kiadását már megtagadta, s ezt írásba is adta. (Magyarcsanád ma is magyar terület, a többi helység nem.)

²⁰ M.F.U. 1920. március 12. 60. sz.

²¹ M.U. 1919. szeptember 4. 152. sz.

A román fennhatóság véglegesítésére tett intézkedések a békekonferencia előszeleinek hatására 1919 végére már lanyhultak. A megszállt területek közigazgatásában a katonai hatóságok által kiadott rendeletek mellett, az addigi magyar törvényeket, rendeleteket és jogszokásokat is irányadónak deklarálták.²² Ezzel egy időben szüntette meg csendesen a katonai prefektúra Makón a magánfelek fogadását, nem kevésbé azért, mert ekkor már mindenki tudta, hogy hamarosan vége lesz a román megszállásnak, s aligha fordultak a román hatóságokhoz. E lelkesedő közhangulatot lecsillapítandó, jelentette be Michaescu tábornok (a katonailag megszállott zóna főparancsnoka), hogy a román katonaság hamarosan bekövetkező kivonulása rémhír, s hogy a parancsnokság legalább 2 hónappal korábban be fogja azt jelenteni.²³ Makó esetében ez végül is egy napra rövidült le.

A megszállott területeken az utazás rendkívül nehéz, szinte lehetetlen volt. Ezt nem is a vasúti forgalom nehézségei, hanem inkább az útiokmányok megszerzésének módja okozta. 1919. szeptember 1-én adta ki a megszállt területek főparancsnoka Debrecenben az utazások szabályozásáról szóló körrendeletét. Már a rendelet sem volt egyszerű, hát még a végrehajtása. A rendelet 6 utazási zónát különböztetett meg, ide nem számítva azt, hogy a Makó környéki tanyákról is csak a román parancsnokság által kiállított arcképes igazolvánnyal lehetett bejönni a városba. 1. Járáson belül, községből községbe utazni a községi hatóság vagy rendőrség által kiállított illetőségi igazolvánnyal lehetett; 2. Járásból járásba már utazási igazolvány kellett a községi hatóságtól vagy rendőrségtől, láttamoztatva a legközelebbi katonai parancsnoksággal; 3. A vármegye egész területén csak a főispáni hivatal által kiállított és a területi katonai parancsnokság kiküldöttje által láttamozott utazási igazolvánnyal lehetett közlekedni; 4. Vármegyéből vármegyébe és az egész megszállott területen a főispáni hivatal által kiállított és a hadtestparancsnokság vagy hírszerző iroda által láttamozott utazási igazolvány kellett az utazáshoz; 5. A Tisza jobb partjára szóló utazási igazolványt csak ezredparancsnokságoknál nagyobb katonai hatóság állíthatott ki és csak annak, aki okmányokkal bizonyította, hogy a Tisza túlsó partján birtoka van; 6. Más egyéneknek a Tisza jobb partjára, illetve Budapestre csak a főparancsnokság adhatott utazási engedélyt. Keletre (az erdélyi vármegyékbe) a demarkációs vonalon át történő utazásra szintén csak a főparancsnokság adhatott engedélyt. A kiállított utazási igazolványok csak egy oda- és visszaútra, s 30 napig voltak érvényesek. A célállomáson megérkezéskor azonnal láttamoztatni kellett az igazolványt.

Az utazási engedélyek megkapásához be kellett adni a megfelelő szintű hatósághoz — egy kérvényt, mely tartalmazza a kérelmező nevét, polgári foglalkozását, korát, nemzetiségét, lakhelyét, az utazás célját és helységét; — egy szavatossági igazolványt, melyben a helyi hatóság igazolja, hogy az utazni kívánó semmivel sem fogja a román állam és hadsereg érdekeit sérteni, s egyben a község „felelősséget vállal az illető egyénért oly esetre, ha ...a garantált egyén megsértette a román állam és hadsereg érdekét, aláveti magát mindazon büntetéseknél, ...amelyiket ki fognak vetni, ...ezen felelősség természetesen nem mentesíti az illető személyt a büntetésektől;” — egy azonossági igazolványt, mely a személy azonosságát mutatja; — és két darab fényképet. Mindezek után az utazási igazolványt csak annak állították ki, aki bizonyítványt mutatott fel, hogy adóhátraléka nincs. De még mindig nincs vége az eljárásnak! Aki a meg nem szállt területre akart utazni, (keletre vagy nyugatra) annak „román nyelven pontosan megindokolt” és a megfelelő nyomtatványon

²² M.U. 1919. december 7. 232. sz. A debreceni román főparancsnokság 1919. november 12. 6928. sz. rendelete.

²³ M.U. 1919. december 24. 246. sz.

kiállított kérvényt kellett benyújtani, csatolva hozzá a szintén román nyelven kiállított szavatossági bizonyítványt. Hogy mindez megtörtént, bizonyítják a makói levéltárban megtalálható nyomtatványok: „Bilet de libera circulatiune” „Atestat” „Inaltului Comandant suprem a armatei reg. romane in Dobritin.”²⁴

Mindezek után ha valaki mégis utazhatott, a poggyászat jobb volt ha otthon hagyta, mert az állomásokon azt tilos volt felvenni, illetve ha mégis felvették, a fuvarlevélre rá kellett írnia: „A küldeményt saját felelősségemre és veszélyemre adom fel, esetleges elveszés, sérülés vagy késésért a háborús állapotokra való tekintettel a román államvasutaktól semmiféle kártérítési igényem nincsen.”²⁵

A közúti közlekedést is szabályozta Mardaescu tábornok. Már 1919. május 11-i Nagyszebenben kelt 14. számú rendeletében intézkedett, hogy valamennyi gépjárművet, tulajdonosa köteles a katonai hatóságoknak bejelenteni. A rendszámok bevezetéséről rendelkezve a vármegyék betűjeleit feltüntető kimutatásban már akkor szerepeltette az erdélyi vármegyéken kívül, minden megkülönböztetés nélkül Szatmár, Szabolcs, Hajdú, Bihar, Szolnok, Békés, Arad és Csongrád-Csanád vármegyéket. „Cinograd-Cenad” vármegye betűjele a „Hot” jelzés volt. Ez az intézkedés szintén erősen a tiszai határ véglegesítésének szándékát bizonyítja.²⁶

A cenzúrának a megszállás első napjától látható jele volt a „Makói Ujság” lapcím fölé nyomtatott „CENZURA ROMANA” fölírás, mely augusztus 19-től úgy módosult, hogy a cenzor neve is fel volt tüntetve, pl.: CENZURAT: SPIRIDON SIKLOVAN. Még szembetűnőbben adtak hírt az eredményesen működő cenzúráról az üresen maradt hasábook. A katonai cenzúra a sajtón és a levelezésen kívül kiterjedt a színházi előadások, mozik, zenei estek, szavalóelőadások megtartására, de a tervajzok, térképek, fényképek készítésére és másolására is. Mindezeket csak a hatóság engedélyével lehetett végezni.

Makón a román megszállás időszakában a következő hivatalos szervek működtek: katonai prefektúra Olteanu őrnagy; a város katonai parancsnoksága Rambela őrnagy, Piric ezredes; a román királyi csendőrség Boulescu főhadnagy; a határrendőrség Ciobanu N. főhadnagy; a polgári prefektúra dr. Popovics György vezetésével és a cenzúra hivatal: változó főnökökkel.

A román katonai prefektus parancsait legtöbbször szóban adta ki a polgármesternek, esetleg a hozzá érkezett kérvényre írta rá románul, de a legritkább esetben írt hivatalos iratot, kezdett „aktát”. A román parancsok tartalmát Székely, a hivatalos tolmács foglalta össze s csatolta az irathoz, vagy ha volt hely, eleve a román szöveg alá vagy mellé írta le. A város belső ügyintézése továbbra is magyarul folyt, hiszen a majd 40 000 lakosú városban, az egy tolmácson kívül alig valaki beszélt románul. Az 1920. januárjában (a román megszállás alatt!) megtartott népszámlálás a város nemzetiségi viszonyait így tükrözte: magyar 26 941; zsidó 290; szláv 72; román 49; német 47; összes nemzetiségi együtt 458. (A román szabályoknak megfelelően csak a 12 éven felüli lakosságot írták össze, s így lett az összlakosság csupán 27 399 fő. A gyermekek számát a korabeli becslés 9—10 ezerre tette, s így a város lakossága ekkor is elérte a 36—37 000 főt.)²⁷

A román katonai hivatalok és a cenzurahivatal a város és a vármegye házában, a katonai parancsnokság a Deák Ferenc utcai iskolában volt. A román katonaság

²⁴ Csongrád Megyei Levéltár Makói Kirendeltsége Központi járás főszolgabírájának iratai 2678/1919.

²⁵ Bethlen Gábor Gimnázium könyvtára, Hódmezővásárhely: Foaia Oficiala C.F.R. 27. juie 1919. Nr. 10; 4259/1919. Cfr.

²⁶ M.U. 1919. június 27. 123. sz.

²⁷ M.F.U. 1920. január 28. 23. sz.

szétszórtan, a nagyobb középületekben — gimnázium, Erzsébet szeretetház, iskolák — volt elszállásolva. Mikor a megszállás utolsó hónapjaiban újabb katonai egység érkezett Makóra, a parancsnoksághoz való közelséget szem előtt tartva, a görög katolikus iskolában helyezték el őket.

Álljon itt búcsúzóul a román katonai prefektusok pecsétjének felirata: „COMANDA ZONEI DE OCUPATIE MILITAR x ROMANIA x” volt, s a körön belül kisebb betűkkel „Delegatul militara pe langa Prefectura Jud Cenad”. A megye nevét kézzel írták bele minden egyes lenyomatba.

Makó román fennhatóság alatt — a makóiak szemével nézve

Makó lakossága a román katonasággal már az idegen megszállás első hetében megismerkedett. Ez azonban nem jelentett a városnak a román lovasság jelenlétének tudomásulvételénél egyebet. Bratianu őrnagy százada a francia parancsnokság alá volt rendelve, s így önállóan nem tevékenykedhetett.

A francia kivonulás és a román bevonulás után a város élete egycsapásra megváltozott. Ennek igen szembevető külső jelei voltak. A román hatóságok bejövételüket követően a középületekre a román lobogót tűzették ki. Ennek a drasztikus utasításnak az intézmények igen vonakodva tettek eleget, mert a polgármesternek még szeptember 16-án is ismételten fel kellett szólítania a pénzügyigazgatóság és a járásbíróóság vezetőjét, hogy hivatala részére a román nemzetiszínű zászlót 3 nap alatt készíttesse el, s az épületre tűzesse ki úgy, hogy a zászló az esős időt kivéve állandóan kinn legyen.²⁸

A román parancsnokság bevonulásakor betiltotta a harangszót is. E tilalmat november 9-én oldották fel, s a Makói Újság örömmel adta ezt hírül „Szabad a harangozás” c. kis cikkében: „...ezúton értesíti a katonai térparancsnokság az illetékes egyházi hatóságokat, hogy a helyben divó szokásos harangozások a mai naptól meg vannak engedve.”²⁹

A megszállók 1919. december 6-án a városra és a központi járásra 500 000 korona sarcot vetettek ki, melyet 48 órán belül kellett kifizetni. Ezen összeg a debreceni román főparancsnokság indoklása szerint, a román közigazgatás költségeit volt hivatva fedezni.³⁰ A város és a megye azonban nemcsak ez egyszeri félmillió korona sarcot fizette ki, de a vármegye fizette folyamatosan Olteanu őrnagy havi 12 000 koronás illetményét és valamennyi beosztottja fizetését is, ami havonta 18 000 koronát tett ki.³¹

A román hatóságok nem sokkal kivonulásuk előtt letartóztatták a városi karhatalom majdnem minden tagját. A polgármester a rendőrkapitánnyal csak úgy tudta őket kiszabadítani, hogy 24 óra alatt a város tehetősebb polgáraitól összegyűjtött 64 000 koronát, s azt átadta a letartóztató katonatisztnek.³² A román parancsnokság, a franciákhoz hasonlóan, felhívta a város lakosságát, hogy telefon- és távirtdai vezetékek megrongálásától tartózkodjon. De míg ott a tetteseket csak hadbíróóság elé utalták, addig ebben a parancsban a tettesek azonnali föbelővését hirdették ki. A városra kivetett súlyos pénzbüntetés, mint figyelmeztetés, azonos volt.³³

²⁸ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i. 12.657/1919.

²⁹ M.U. 1919. november 9. 208. sz.

³⁰ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i. 8063/1920.

³¹ T. I. Csanád vármegye X. rész április 15.

³² Petrovics Gy. 1921. 101—102, 104.

³³ M.U. 1919. június 26. 122. sz.

Ennél lényegesen kisebb horderejű ügyek is intézkedésre készítették a román parancsnokságot. Rambela őrnagy még 1919. júniusában a Makói Újságon keresztül fordult a város lakosságához „Ne hordjunk vörös virágot” című felhívásával. Megállapítása szerint sokan „vörös virággal kezükben vagy gomblyukukban” járnak-kennek az utcán, s mivel ez „szimbolikusnak is értelmezhető és így könnyen félreérthető”, felkérte a lakosságot az ettől való tartózkodásra.³⁴ A megszállók a magyar nemzeti érzületre utaló öltözködést is kifogásolták. Bán Dezső főgimnáziumi tanuló ellen azért indítottak vizsgálatot, mert ún. Bocskay-nyakkendőt viselt.³⁵

Súlyosan terhelte a város lakosságát az, hogy a román katonaság lovait is neki kellett gondozni. A rendőrségnek naponta 30 embert kellett biztosítani a lovak „kellő gondozásához, etetéséhez, itatásához, és mindazon teendők ellátásához, melyeket a rendes gazda (!) a lóval és akörül elvégezni szokott.” A létszámot nem-sokára 40—50 főre emelték. A város ezt a súlyos megalázó terhet úgy fordította hasznára, hogy a polgároktól, kiknek menni kellett volna erre a munkára — de nem értettek hozzá, vagy más fontosabb dolguk volt — adományokat fogadott el, s abból a legszegényebbeknek munkaalkalmat teremtve, 25 koronás napidíjat fizetett a loápolásért.³⁶

Rendkívül jellemző a megszállott területek viszonyaira, a húsellátás korlátozása. Michaescu tábornok figyelemmel a megszálló csapatok élelmezésének folytonos szükségleteire, megállapította, hogy Magyarországon túl nagy számban vágnak szarvasmarhát, s így itt „húspazarlás” folyik. Ennek megszüntetésére elrendelte, hogy hetente csak kétszer, hétfőn és pénteken szabad szarvasmarhát vágni. A vendéglők csak kedden, szombaton és vasárnap szolgálhattak fel húsételeket, s a mészárszékek is csak ezeken a napokon árusíthattak akár friss, akár konzerv húst. A rendelet a baromfiak vágását nem korlátozta. Szarvasmarhát ezután csak az adhatott el, aki igazolni tudta, hogy a rekviráló bizottságnak már megadta a 20% kvótát. Aki ezen rendelkezéseket megszegte 5000 korona pénzbüntetést, vagy 2 évig terjedő börtönt, vagy mindkettőt kaphatott.³⁷

A dolgozat első részében (MFMÉ 1980—81/1.) megismert Jovin György román közéleti kormánybiztos június 17-én, a megszállás első napján jelentette meg 1. és 2. számú rendeletét. Az elsőben azt rendelte el, hogy csak az kereskedhet élelmiszerekkel, akinek erre, tőle van írásos engedélye. Második intézkedése — a közelgő aratásra tekintettel — kötelezővé tette minden régi gabonakészlet 3 napon belüli beszolgáltatását. A háztartásokban új termésig személyenként 15 kg gabona volt visszatartható. A beszolgáltatott gabonáért a gazdák „bónt” kaptak, melyeket majd a „Jovin-féle” hivatal 2 napon belül készpénzben kifizet.³⁸ Működését mindezzel Jovin kormánybiztos be is fejezte Makón. A román bevonulás után már nem létezett román közellátási kormánybizottság, s a hatóságok más formában sem hoztak létre ilyen, vagy ehhez hasonló szervet. Román gazdasági hatóságok Makón csak a rekviráló bizottságok voltak, de azok feladata a lakosság ellátásával homlok-egyenest ellenkező volt. Jovin kormánybiztosról a makóiak legközelebb október 25-én hallottak, mikor újságjuk közölte: „Letartóztatták Csanádvármegye volt közéleti kormánybiztosát!”

Az aradi ügyészség fogházában ülő Jovin elleni vádaknak két csoportja volt. Az elsőbe tartoztak, hogy míg nem volt kormánybiztos, katonai egyenruhában

³⁴ Petrovics Gy. 1921. 121.

³⁵ Petrovics Gy. 1921. 102.

³⁶ M.U. 1919. július 19. 137. sz.

³⁷ Cs.m.L. makói kirendeltség központi járás főszolgabírójának iratai 2588/1919.

³⁸ M.U. 1919. június 17. 115. sz.

Békés és Arad megyékben autókat, kocsikat, lovakat rekvirált, amikről még elismervényt sem adott. A vádak másik csoportját, már kormánybiztosi működésével „érdemelte” ki. Ezek szerint 20 tömb, összesen 2000 db kitöltetlen szállítási igazolványt szerzett a nagyszebeni közlélmzési minisztériumból, s ezt ő lebélyegezte, s kitöltetlenül tovább adta egy aradi malomtulajdonosnak. A mezőhegyesi cukorgyártól hivatalosan kiutalt cukrot, nem a címzetthez juttatta el, hanem magának tartotta meg. Letartóztatásakor temesvári lakásán 6,5 q cukrot, 2 db autót, 2 lovat, több hintót és 30 db üres szállítási igazolványt találtak a román csendőrök. Az aradi ügyészség „jogtalan rekvirálások, csalások és közokirathamisítás” vádjával indította meg ellene az eljárást, melynek végeredményéről a román megszállás megszűnéséig nem érkezett Makóra tudósítás.³⁹

A város lakóinak életét a postai forgalom korlátozásán keresztül is befolyásolta a román megszállás. Június 19-től a táviratokat elküldés előtt be kellett mutatni a rendőrségnek, majd a postahivatalban működő román hadnagy, távirati cenzor, engedélyezte azok feladását. Levelet csak olvasható írással lehetett írni, s levelezőlapon vagy nyitott borítékban feladni. A levelek terjedelme maximum 2 oldal (1 lap) lehetett, rendes nagyságú levélpapíron. A fenti szabályoknak meg nem felelő küldeményeket megsemmisítették. Tilos volt továbbá a posta megkerülésével, küldönccel, futárral levelet küldeni. Aki ezek ellen vét, azt letartóztatják és súlyosan megbüntetik —, közölte a román cenzúrahivatal. E fenyegetés beváltásáról a városi levéltár iratanyaga hallgat.

Rekvirálások és a város egyéb gazdasági nehézségei

Makó városát nem érték váratlanul a megszálló román hadsereg rekvirálásai. A magyar belügyminisztériumból még 1919. február 19-én megkapta a város a rekvirálásokról szóló rendeletet, melyben közölték a polgármesteri hivatallal, hogy a magyar kormánnyal szemben eszközölt rekvirálások a szövetségesek budapesti katonai bizottsága jóváhagyása alapján, nyugta ellenében történnek. A nyugták kifizetéséről majd a békekonferencia fog intézkedni. Ezért a rekvirálásokról készített összesítőket havonta 2—2 példányban, egyrészt a szövetségesek budapesti katonai bizottságához, másrészt a magyar pénzügyminiszterhez kell majd eljuttatni. Néhány héttel később a közlélmzési miniszter is hasonlóan rendelkezett kiemelve, hogy térítést csak a rekviráló katonai parancsnokság szabályszerűen kiállított és hivatalos pecsétjével ellátott nyugtája alapján igényelhet a város.⁴⁰ Mindez természetesen nem valósult meg.

Már a francia megszállás alatt, június elején megérkezett Makóra a 10. számú román rekviráló bizottság, Sztojkovics Romulus és Jonescu Alexander századosok vezetésével. Működésüket ekkor azonban még nem kezdhették meg, de nemsokára ez az idő is elérkezett.

Makón a rekvirálásokat legnagyobb részben ez a 10. számú rekviráló bizottság hajtotta végre úgy, hogy Sztojkovics százados az ipari, mezőgazdasági gépek s minden egyéb anyagok és eszközök, Jonescu százados pedig a termények és állatállomány rekvirálását végezte. A debreceni főparancsnokság december 1-ével a 10. sz. rekviráló bizottságot feloszlatta. Ezután a rekvirálásokat Olteanu őrnagy, katonai prefektus az alispáni hivatal útján hajtotta végre. A rekvirálásokról gyakorlati végre-

³⁹ M.U. 1919. október 25. 195. sz.

⁴⁰ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i. 5335/1919.

hajtója a városi rendőrség, illetve a város által még a francia megszállás alatt felállított mintegy 50—100 főnyi karhatalmi szervezet volt.

Mardaescu tábornok első rekvirálásáról szóló rendeletében (június 19.), még a magyar belügyminisztériuméhoz hasonló megoldást ígért. A rekvirálások „azonnali fizetés mellett, vagy nyugták által fognak történni” ígérte, majd rendelkezett: a lakosság 3 napon belül köteles a községhezán bejelenteni összes javait, s aki ezt nem teljesíti azt hadbírótság elé állítják és javait elkobozzák. A községek 6 napon belül voltak kötelesek elkészíteni a táblázatokat a község összes terményéről, állatállományáról, járműveiről, gyapjú, dohány és bőr készleteiről, valamint gyárairól és üzemeiről. A hamis adatot szolgáltatók hadbírótság elé kerülnek — mondta a rendelet — és a kisebb községek százezer lei, a falvak pedig félmillió leire lesznek megbüntetve (1 lei = 2 kor.⁴¹).

Június 26-án következett Mardaescu második rendelete, a beszállásokról és a hadsereg ellátásáról. E szerint lakás volt követelhető a román hadsereg tagjainak, valamint megfelelő helyiségek a járműveinek, állatainak és anyagainak elhelyezésére. A lakadás kötelezettsége azt jelentette, hogy a szobákat bútorzattal együtt, a mellékhelyiségek használatával, ingyenesen fűtéssel, világítással kellett adni, s a gazdasághoz tartozó munkákat el kellett végezni. A szállodák legjobb szobáik 10%-át voltak kötelesek ingyen a román parancsnokságok rendelkezésére bocsátani.⁴²

A júniusi román bevonulás miatt a rekvirálások az állatállománnyal és a gépekkel, eszközökkel kezdődtek. A régi terményekből ekkor már alig voltak készletek, az új termést pedig csak aratás után, illetve az őszi betakarítás után lehetett rekvirálni.

A június végi és július eleji állatrekvirálások után július 24-től 28-ig tartott a gazdasági eszközök, mezőgazdasági és ipar igépek, gőzgépek és kazánok, malmok és malomberendezések, szerszámok és bőrök rekvirálása. Mindennek eredményeképpen elrekvirálásra került: 285 db eke, 225 db borona, 7 db olló, 7 db nyíró, 210 db lóvakaró, 27 db lókefe, 41 db szelelőrosta, 69 db szecskavágó, 21 db répavágó, 4 db morzsoló-daráló; 63 db marhabőr és 212 kg kidolgozott marhabőr, 66 db juhbőr és 105 db kidolgozott juhbőr, 34 db lóbőr és 300 kg kidolgozott lóbőr, 24 db borjúbőr és 26 kg kidolgozott borjúbőr, 12 db csikóbőr, 544 kg és 9 zsák gyapjú; 70 db varrógép és 41 db kerékpár.⁴³ Rekvirálásra került továbbá 18 db cséplőgép-garnitúra, 50 db aratógép, 56 db vetőgép, 45 db morzsológép, 2 db mángorló, 2 db triór (a búza vetőmag tisztításánál használták; kiválasztja a búzából a konkolyt és a tört, darab szemeket), egy teljes malom felszerelés, 150 pár hám és gyeplő, 15 db nyereg.⁴⁴

Augusztus 25-én reggel 8 órakor volt az esőköpenyek (!) rekvirálása. Mindazok „akiknek esőköpeny van birtokába, kötelesek a rendőrség udvarára bemutatás végett behozni” — mondta a felhívás. „A rend ellen vétők a törvény szigorával kerülnek szembe!” E kemény figyelmeztetés ellenére 2 nap múlva még egyszer hirdetni kellett, hogy „a még be nem mutatott, vagy bemutatásra fel vitt, de meg nem szemlélt (!) s így visszazállított (férfi) esőköpenyeket” tulajdonosaik ismét vigyék be.⁴⁵

⁴¹ M.U. 1919. június 19. 117. sz.

⁴² M.U. 1919. június 26. 122. sz.

⁴³ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i.: Románok okozta károk, rekvirálások gigyűjtött iratok 1919—1920. 2899/1920. sz. iratcsomó.

⁴⁴ Petrovics Gy. 1921. 103.

⁴⁵ M.U. 1919. augusztus 24. 143. sz. augusztus 27. 145. sz.

Sorszám	Mikor?	Mit?	Mennyit?	Mikorra?	Megjegyzés
1.	1919. IX. 26.	Búzaszalma	10—20 kh 1 kocsi 20—50 kh 2 kocsi 50— 3 kocsi		1 kocsi = 7 q
2.	X. 6.	Széna	1—5 kh 50 kg 15—20 kh 2 q 60 kh 10 q		A vetésterület növekedésének folyamatából példaképpen kiemelve a három területnagyság
3.	X. 22.	Vöröshagyma Fokhagyma Burgonya Bab	30 vagon 20 vagon 30 vagon 2,5 vagon	X. 26.	
4.	X. 24.	Vöröshagyma	50 vagon		3-as sorszám alatti vöröshagyma mennyiség felemelése
5.	XI. 1.	Vöröshagyma	120 vagon	XI. 10.	4. alatti vöröshagyma mennyiség felemelése
6.	XI. 6.	Árpa Zab	5 vagon 5 vagon		
7.	XI. 7.	Vöröshagyma	23 vagon		Hagymarészvénytársaságtól lefoglalva
8.	XI. 15.	Árpa	4 vagon		
9.	XI. 18.	Árpa—zab—kukorica vegyesen Bab Zab	120 q 15 q 120 q	48 óra alatt	A békéscsabai 18. hadosztálynak
10.	XI. 19.	Szarvasmarha 300 kg felett Sertés 100 kg felett Bab Szalma Széna Kukorica Zsák (legalább 75 kg) Zöldség	30 db 30 db 150 q 1000 q 1000 q 2000 q 2000 db 2000 q	IX. 26.	A békéscsabai 18. hadosztálynak
11.	XI. 26.	Szalma Széna	10 vagon 3 vagon		
12.	XII. 11.	Sertés Bika Vöröshagyma Fokhagyma Sertés Szarvasmarha Liba Tök	5 db 10 db 500 q 30 q 15 db 10 db 40 db 20 q	24 óra alatt XII. 16.	
13.	XII. 18.	Liszt Liszt Széna Zab Sertés 100 kg felett	50 q 200 q 100 q 100 q 6 db	Azonnal XII. 22.	Mázasaházhoz
14.	XII. 20.	Búza Sertés	11 q 5 db	XII. 23.	
15.	XII. 22.	Szarvasmarha Sertés	5 db 5 db		10. alattiak nem érték el a kívánt súlyt — súlykiegészítésként
16.	XII. 27.	Szarvasmarha Sertés Szarvasmarha Sertés Búza Kukorica	1 db 2 db 2 db 6 db 3 000 q 11 000 q	XII. 29. I. 3.	
17.	XII. 31.	Vöröshagyma	9000 q		19. dandárnak
18.	1920. I. 2.	Vöröshagyma és fokhagyma	4 vagon		20. divíziónak
19.	I. 20.	Kukorica	1800 q		Jó száraz legyen, 2. alatti széna helyett
20.	II. 1.	Vöröshagyma	10 vagon	II. 13.	1. divíziónak
21.	II. 15.	Búza	1—5 kh 1 q/kh 5 fölött 2 q/kh	II. 20.	

(Ezen összeállítást a makói levéltárban található — Románok okozta károk, rekvirálások kigyűjtött iratok 1919—1920. — iratköteg számadásai, számlái, elszámolásai, felhívásai, igazolásai, nyugtái alapján a szerző készítette.)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
5800 S. UNIVERSITY AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60637

MEMORANDUM FOR THE RECORD
DATE: 10/15/68
SUBJECT: [Illegible]

[Illegible text]

[Illegible text]

[Illegible text]

[Illegible text]

[Illegible text]

[Illegible text]

[Illegible text]

[Illegible text]

Lassan beérett az új termés. A román katonai parancsnokság igyekezett gondoskodni learatásáról oly módon, hogy már július 17-én felszólította a gazdákat, egy héten belül kezdjék meg az aratást. Aki nem kezdi meg, annak gabonáját a katonák fogják betakarítani. A termés további felhasználásáról később fognak intézkedni a megszálló hatóságok — mondta a közlemény.⁴⁶ Ez nem is maradt el.

Az aratás után azonnal, a búzával kezdődött meg a termények rekvirálása. Míg a nyári hónapokra inkább az eszközök és állatállomány rekvirálása volt a jellemző, őszől kezdve egymást követik a különböző termények és az állatok rekvirálásai. 1919 szeptember végétől 1920 február elejéig terjedő 4 hónap alatt általában minden héten rekviráltak valamit. A rekvirálások sűrűségére, a követelt mennyiségekre, és a teljesítés határidejére álljon itt egy tájékoztató táblázat, mely kissé érzékelteti az akkori helyzetet:

E súlyos rekvirálások miatt a végsőig elkeseredett gazdákat Olteanu őrnagy katonai prefektus egy felhívásával „különösen megnyugtatta”. Teljességgel légből kapottnak minősítette a hírt, hogy az elrekvirált dolgokért nem fognak kártérítést fizetni. Közölte, mind ez ideig csupán a rossz közlekedési viszonyok folytán nem tudtak fizetéseket eszközölni, de rövid időn belül nagyobb pénzösszeg fog érkezni s azt a városi hatóságok azonnal kifizetik a gazdáknak.⁴⁷ Nehezen nyugodhattak meg e közleménytől a károsultak, sőt kétségeiket csak növelték a parancsnokság újabb hirdetései. Maga Michaescu kormányzó-tábornok állapította meg szeptember közepén, hogy még mindig történnék az előírt formák és szabályok nélkül, arra nem hivatott személyek részéről rekvirálások. A tábornok felhívta a hatóságokat és a magánosokat, hogy ha ilyet tapasztalnak, jelentsék a Központi Gazdasági Bizottságnak Debrecenbe.⁴⁸ Nehéz elképzelni, hogy az a falusi vagy tanyasi gazda, kire éjjel katonák rátörnek az ajtót, meg tudja állapítani, hogy látogatói nem „szabályos” román katonák, s ezt, (ha olyan állapotban marad) majd jelenteni meri, s tudja is Debrecenbe!

A központi román szervek és helyi képviselők minden szükséges intézkedést megtettek, hogy a megszállott terület összes terménye a rekvirálások bázisa maradjon. November 26-án Michaescu tábornok rendelte el a megszállott területen a bab, borsó, lencse, lóbab forgalmának tilalmát, a készletek bejelentését és azokat lefoglalták nyilvántartotta. Makón Olteanu őrnagy rendelt el kiviteli tilalmat mindenféle élelmiszerre és zöldségre. 100 kg-ig az ő írásos engedélye kellett az esetleges kivitelhez, e mennyiség fölött pedig a főparancsnokságé. A rendelet végrehajtását az őrszemek nagyon szigorúan vették, a vonatok indulása előtt még a kézi poggyászokat is ellenőrizték.

A város, remélve hogy elejét veszi a túlzásoknak, az először kivetett mennyiségeket határidőre, pontosan beszállította. Alig fejeződött be az aratás és cséplés, Mágori Sámuel községi bíró szeptember 15-én azt jelentette, hogy az állomáson vagonba rakva átadta a román parancsnokságnak a kivetett 61 vagon búzát.⁴⁹ A román főparancsnokság ezzel azonban még nem elégedett meg. 1920 januárjában egy vizsgálatot végzett Makón, s a városra és a központi járásra újabb 100 vagon búzát vetett ki. A városi tanács a túlzott rekvirálások elleni tiltakozásul már egyszer

⁴⁶ M.U. 1919. július 17. 135. sz.

⁴⁷ M.U. 1919. szeptember 3. 151. sz.

⁴⁸ M.U. 1919. szeptember 12. 158. sz.

⁴⁹ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i.: Románok okozta károk, rekvirálások kigyűjtött iratok 1919—1920. 12.693/1919. sz. iratcsomó.

elküldte lemondását Debrecenbe, de azt Michaescu tábornok figyelemre sem méltatta. Most a polgármester újabb memorandumot szerkesztett, s azt saját maga vitte el a főparancsnokságra. Csak a vezérkari főnökig jutott el, aki bár elolvasta a kérelmet, de átadóit durván megtámadta és kiutasította hivatalából. A város végül is annyit ügyeskedett, hogy csak 20 vagon búzát kellett újjólag beadnia.⁵⁰

Azt, hogy maguk a román megszállók sem látták át a rengeteg össze-vissza rekvirálásukat, bizonyítják a polgármesteri hivatalhoz 1920. január 20-án intézett kérdéseik:

1. Mit rekvirált Makón a 18. hadosztály?
2. Mi lett a 18. hadosztály által rekvirált cikkekért készpénzben kifizetve?
3. Mennyivel tartozik még a 18. hadosztály?
4. Mi van a 18. hadosztály részére összehordva, és hol?
5. Mi van e hadosztály részére elszállítás céljából vasúti kocsikba rakva?⁵¹

A városi adminisztráció pontosan válaszolt a kérdésekre. Hatvan év távlatából visszatekintve bámulatos az a lelkiismeretesség, pontosság, jó értelemben vett aprólékosság, mely a rekvirálások nyilvántartását jellemezte a városi tanácsnál. Pák gazdasági tanácsnok jellegzetes kézjegye valamennyi ezzel kapcsolatos ügyiraton rajta van, s kimutatásai, számlái, okos intézkedései a legnehezebb ügyekben segítettek a városon, és védtek lakói érdekeit. Petrovics polgármester így emlékezett meg Pák tanácsnokról: „...szinte emberfeletti munkát végzett, örökös zaklatásnak kitéve a román katonaság részéről, melynek ezerféle követeléseit kellett kielégítenie, ...a nehéz és terhes feladatot bámulatra méltó türelemmel végezte.”⁵²

Makó város világhírét hagymája teremtette meg. Létfontosságú volt, hogy a frissen felszedett hagymát a termelők azonnal a vevőkhöz, kereskedőkhöz tudják szállítani. A román megszállás a közlekedési-szállítási viszonyokat oly mértékben megnehezítette, hogy ez 1919 őszén szinte lehetetlenné vált. A város egyik legjobb hivatalnokát, dr. Nikelszky Jenő rendőrkapitány-helyettest küldte szeptemberben a román főparancsnokságra a hagymaszállítás iránti engedélyeket megszerezni. Nikelszky Debrecenben a Központi Gazdasági Bizottsággal és a főparancsnokság élelmezési kormánybiztosával tárgyalt. A román főhivatalnok közölte: mivel a szállítási engedélyek megadásába, az ahhoz szükséges vasúti kocsik biztosítása is beletartozik — s erre ő nem képes, mert a megszállott zónában és a nagyszabeni kormányzótanács területén is súlyos vagon- és mozdonyhiány van —, csak akkor tud engedélyt adni, ha a város a budapesti román parancsnokságtól (!) vasúti kocsikat, s azokhoz hivatalos engedélyeket is szerez. Rövidebben: a hagyma szállításának — ha vagon kap a város — semmi akadálya nincs. Vagont pedig a budapesti katonai parancsnokságtól kell kérni, mert a Tisza másik oldalán levő vasutak felett ez a hatóság dirigál.⁵³

A polgármester október 5-én írt Mardarescu tábornoknak Budapestre, hogy engedélyezze 200 vagon hagyma Budapestre szállítását. E kérést a magyar közéleti miniszter is támogatta, a fővárosi lakosság ellátása érdekében. Makó város lakóinak jelentékeny része foglalkozik hagymatermesztéssel — mondta a kérelem indoklása —, s ha a hagyma nem lenne elszállítható s eladható, az „katasztrófáját jelentené a hagymatermesztéssel foglalkozóknak”. A tábornok megnyugtatóására közölte a polgármester, hogy e mennyiség Budapestre való szállítására nem

⁵⁰ Petrovics Gy. 1921. 99.

⁵¹ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i.: 771/1920.

⁵² Petrovics Gy. 1921. 100.

⁵³ M.U. 1919. szeptember 24. 168. sz.

veszélyezteteti Románia ellátását, mivel a jó termés folytán az könnyen fedezhető.⁵⁴ Október 17-ig semmi nem történt, a város még csak választ sem kapott, a hagyma pedig vészesen romlott.

A polgármester ekkor a bukaresti román kormányhoz fordult hasonló kérelemmel. Válasz, intézkedés erre sem történt, hacsak nem az, hogy az október 22-én elrendelt 30 vagon vöröshagyma rekvirálását, október 24-én 50 vagonra, s november 1-én 120 vagonra emelték fel.⁵⁵ A város a 10 napos határidő alatt nem tudta ezt a mennyiséget beszállítani, s ezért a parancsnokság a Pongrácz Sándor vezetése alatt működő hagymarészvénytársaság raktárából foglalt le 23 vagonnyi vöröshagymát. A rekvirált hagyma vagonba rakását és elszállítását megakadályozta a beköszöntő hideg (fagyás és rothadás veszélye) s ezért Olteanu őrnagy december 24-én leállította a beszállítást és a termelőket arra kötelezte, hogy saját kezelésükben 1920 áprilisáig őrizzék a hagymát, s majd csak akkor kell azt a hadseregnek átadni. Így az egész téli gondozás mellett, még a termelőt sújtotta volna az elkerülhetetlen romlás is.

Az elrekvirált hagymáért a termelőknek mázsánként 40 koronát számoltak el 1919. szeptember 1-től az 5. számú közigazgatási rendelet szerint.⁵⁶ Demkó közjegyző október végén azt jegyezte fel naplójában, hogy „a hagyma itt rothad, nem engedik szállítani! Most 60 K-ba akarják maximálni s összevásárolni a románok. Persze Budapesten s egyéb helyeken 300—400 Kor. mázsája.”⁵⁷ A hatalmas mennyiségű hagyma átvételét a román parancsnokság nem tudta megszervezni, még sem engedte meg a rendes kereskedelmi forgalmat, s ezzel szinte csődbe juttatta a várost.

Mi történt a raktárakba bezsúfolt, Makón nagy fölöslegben levő s máshelyütt hiánycikknek számító terményekkel? Az, hogy elrothadt. 1920. január 22-én az alábbi levelet írta a polgármester Olteanu őrnagynak: „...a felhalmozás és a raktárhelyiség fülledt levegője miatt ...a tengeri és a hagyma egy része már is romlásnak indult ...s mivel a felhalmozott készletet a zsúfolásig megtöltött raktárban kezelni nem lehet, méltóztatassék intézkedni, hogy a raktározott ellátási cikkek a legsürgősebben továbbbittassanak.”⁵⁸

Egyáltalán szükség volt-e ezekre a terményekre? A kérdésre válaszoljon maga Olteanu őrnagy, aki már 1919 decemberében beismerte egyik utasításában, hogy „utóbb más intézkedések történtek ...ezáltal a raktárakban összehordott hagyma feleslegessé vált”.⁵⁹

A hivatalos rekvirálások során a rekviráló bizottság bizonyos térítésről szóló elismervényeket adott a gazdáknak. A térítések mértékét Michaescu tábornok — már többször idézett — 5. számú közigazgatási rendeletében szabályozta. Ez az ármaximálás csak a termelők és a hadsereg közötti forgalomban volt érvényes. Minden más forgalomban, a kialakult napi áron történtek az adás-vételek. A két árszínvonalat óriási különbség választotta el egymástól. Pl.: 1919. szeptember 1-től, az 5. számú rendelet szerint, a nullás liszt mázsájáért 260 koronát számolt el a hadsereg, a szabadpiaci ár ezzel szemben már augusztusban mázsánként 320 korona volt, ami november végére 450 koronára s 1920. március elejére 1000 koronára emelkedett. A rekvirálási ár azonban továbbra sem változott. A búza két ára ugyanígy viszonyult egymáshoz. Míg rekvirálási ára mázsánként 80 korona volt mindvégig

⁵⁴ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i.: Románok... 3799/1920. sz. iratcsomó.

⁵⁵ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i.: Románok... 15.323/1919. sz. iratcsomó.

⁵⁶ Makói Újság 1919. szeptember 20. 165. sz.

⁵⁷ D. P. N. 84. o.

⁵⁸ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i. 877/1920.

⁵⁹ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i.: Románok... 15323/1919. sz. iratcsomó.

a román megszállás alatt, addig szabadpiaci ára 1919. novemberben 180, 1920 januárjában 200, márciusában pedig már 300 korona volt. Az akkori árak egymáshoz való viszonyát jól szemlélteti, hogy ugyanekkor 1 kg cukor ára 50—60 korona, 1 kg zsír 40—50 korona volt. A só kilónkénti ára néhány hónap alatt 26 fillérről 6 koronára emelkedett. 1 mázsa tűzifa pedig 60—70 koronába került.⁶⁰ A rekvirálások ezért érintették igen súlyosan a termelőket, mert hiába emelkedtek a piaci árak, a rekvirálási jóváírás nem változott, s így nem csak a termés veszett oda — minden haszon nélkül — hanem anyagilag is tönkrementek a termelők, mert más cikkekért nekik is magasabb árat kellett megadni, s így anyagi tartalékaik kimerültek.

A város, súlyos pénzhiányán enyhítendő, Barna Mihály kiküldöttjét Debrecenbe utaztatta, hogy próbáljon valamennyi készpénzt megszerezni a rekvirált dolgok nyugtáiért. A város képviselőjének útja kezdetben sikerrel is járt, kézhez kapott 421 660 koronát. Azonnal indult is a pénzzel haza, de csak Sárádig jutott el, ahol a román vámórség a több mint 400 000 koronát elvette, s őt pedig letartóztatta.⁶¹

A város november 25-én elhatározta, hogy az addig rekvirált dolgokért járó térítés felvételéért ismét Debrecenbe küldi két tisztviselőjét. Gorcsa Péter tanácsjegyző és Künzl Ernő főmérnök utazott a román központi gazdasági bizottsághoz a szabályos rekvirálások során kapott nyugtákkal és „Proces verbalokkal”. Az út részben sikerrel járt, a megkapott 2 004 625 koronát — jó érzéssel, s okulva elődjük sorsán — a debreceni Takarékpénztárba tették letétként. A kiküldöttek Debrecenből a nagyváradi vámhivatalhoz utaztak tovább, hogy az ott levő négyszázezer koronát is visszaszerezzék. Ez azonban nem sikerült, a vámhivatal csak a román pénzügyminiszter engedélye alapján lett volna hajlandó az összeget visszaadni. Petrovics polgármester 1920. január 24-én fordult kérelemmel dr. Vlád Aurél román pénzügyminiszterhez, egyrészt a vámhivatalnál levő összeg, másrészt a debreceni Takarékpénztárban levő összeg hazahozatalát biztosító írásbeli engedélyért. (1. számú melléklet.) A kérelmeket ismét Gorcsa Péter és társa vitte Bukarestbe, hol meg is kapták a miniszteri engedélyt, hogy a debreceni kétmillió koronát Sárádon át Makóra szállítsák, s a pénzügyminiszter elrendelte azt is, hogy a vámhivatal adja ki a városnak a lefoglalt négyszázezer koronáját. Ez azonban még mindig nem történhetett meg, mert közben — mondták a vámhivatalban — a pénzt Nagyváradról már elküldték Bukarestbe, s majd ha onnan visszaérkezik, akkor lehet felvenni. A vámhivatal ígérte, hogy erről majd értesíti a várost. Ez a négyszázezer korona 1921-ben még nem volt visszafizetve....

A debreceni kétmillió korona további sorsa szintén igen körülményes volt, s az végül is a megszállás megszűnése után jóval, 1920. július 26-án érkezett meg Makóra, a helyi Kereskedelmi és Iparbank RT közvetítése útján.

Petrovics polgármester 1921-ben kiadott kis könyvében így összegzi a város román megszállás alatti kárait, költségeit, rekvirálásait: (a rekvirált gépek, eszközök, anyagok összesítését lásd a táblázaton) búza 7912 q, árpa 750 q, zab 200 q, kukorica 5000 q, vöröshagyma 8000 q, fokhagyma 410 q, zöldség 250 q, bab 24 q, burgonya 114 q, széna 1400 q, szalma 2800 q; élőállatok: 968 db szarvasmarha, 982 db ló; élelmiszerek: 100 db vágómarha, 200 db hizott sertés, összesen 41 000 kg súlyban, 100 q liszt, kenyér, 12 q zsír. Mindezekért összesen 3 069 238 korona térítést utaltak ki, amelyből a négyszázezer korona nem érkezett meg.

A román megszállás egyéb költségei: a közfuvarra kirendelt kocsik fuvardíja

⁶⁰ T. I. Csanád vármegye VI. rész április 9.

⁶¹ Cs.m.L. makói kirendeltség Pm. h.i.: Románok... 9669/1920. sz. iratcsomó.

3 240 000 korona, fizetetlen közmunkák 3 705 149 korona, a román csendőrség élmezése 60 000 korona, az „adminisztrációért” fizetett „térítés” 300 000 korona, az elszállásolás, a hivatali helyiségek berendezése, fűtése, világítása 150 000 korona, különböző nyomtatványok, falragaszok 50 000 korona.

Azon cikkek, amiért még a minimális térítést sem utalták ki a megszállók: 18 mén a makói Tájfajta Méntelepről, 630 000 korona; a postáról 137 db telefon, 1 db Hughes távírógép, 300 000 korona; gazdaktól, várostól 20 000 db zsák, 600 000 korona; az elhajtott 200 db kocsit, 400 000 korona. Az önkényes rekvirálásokról feljegyzéseket a megszállás ideje alatt nem készíthettek, s a város felhívására az utólagos bejelentés alapján ezek kárait 5 953 948 koronában állapították meg.⁶²

A román megszállás megszűnésének utolsó pillanatában is tetemes károk érték a várost: közlekedése teljesen megbénult, mert az „Arad—Csanádi Vasút összes elmozdítható anyagát használható járműveit” a kivonuló román csapatok elvitték, és a magyar vonalakon „a forgalom lebonyolításához szükséges ép jármű nem maradt”.⁶³ A kivonulók magukkal vitték a Maros-híd (akkor még fahíd) „felszereléséhez szükséges 15 vagon drága amerikai fenyőfát” is.⁶⁴

Az Országos Statisztikai Hivatal a rendelkezésére bocsátott adatok alapján a francia megszállás kárait 74 990 koronában, a román megszállását 73 920 172 koronában állapította meg.⁶⁵ A károkról készült első kimutatást a város átadására megjelent antant bizottság nem vette át. A polgármester kimutatásait felküldte a külügyminisztériumba, hogy az továbbítsa az antant jóvátételi bizottságához. Végül 1920. április 30-án járt Makón egy antant bizottság (egy francia mérnökkari ezredes, egy angol alezredes, egy olasz őrnagy, s kíséretükben több magyar katonatiszt és kormányküldött), mely csak a leszerelt Gy. Varga-féle malmot és egyéb kisebb károkat tudott megtekinteni, hiszen a döntően mezőgazdasági rekvirálásoknak, károkozásnak látható nyoma nem maradt. A bizottság érkezése előtt a város felhívást tett közzé, hogy a károk teljes összesítése érdekében mindenki jelentse be az elszenvedett veszteségeit. E felhívásra érkezett bejelentésekből álljon itt mutatóban a főgimnázium igazgatójának jelentése. (2. sz. melléklet.)

A román megszállók és megszállás rövid jellemzése a korabeli feljegyzések alapján

A román katonai megszállás a város történetének igen szomorú fejezetét jelenti. A megszállásra visszaemlékező kortársak keserű szavakkal jellemezték ezt az időszakot. A város életében jelentős szerepet játszó román katonatisztekről nagyjából egységes véleményük alakult ki.

Petrovics polgármester így emlékezett meg a 10. számú rekviráló bizottság vezetőiről: „Jonescu százados ...feladatát kíméletlenséggel, rosszakarattal és ridegséggel teljesítette, nem kímélve túlbuzgóságában a szegény emberek egyetlen lovát, tehenét sem; Sztojkovics kapitány ...eljárásában megértőbbnek mutatkozott, és a hatóságoknak a rekvirálások enyhítésére irányuló előterjesztését sok esetben jó akaratú figyelemre méltatta.” Különösen Olteanu őrnagy katonai prefektusra emlékezett a polgármester kedvezően, akit „...intézkedéseiben jóindulatú magatartás,

⁶² Petrovics Gy. 1921. 99—103.

⁶³ Vermes E. 1929. 123.

⁶⁴ M.F.U. 1920. április 30. 99. sz.

⁶⁵ Petrovics Gy. 1921. 99—103.

4. kép. A nemzeti hadsereg a város főterén

emberies gondolkodásmód és előzékeny modor jellemezték. Megértő fáradozással igyekezett a megszállás okozta terheket a lakosságra nézve elviselhetőbbé tenni, ...a hatóság és a közönség nagyrésznének bizalmát érdemelte ki.”⁶⁶

Tarnay alispán hasonlóan vélekedett Olteanuról, s vele kapcsolatban azt emelte ki „...sok jóakaratot mutatott, különösen a hozzája forduló szegényebb néposztálybeliek iránt”.⁶⁷ Nikelszky Jenő rendőrkapitány-helyettes is hasonlóan emlékezett Olteanura: „...nagyon sokat tett a túlkapások meggátlására, a fegyelmezetlen és a magyarokat gyűlölő katonákkal szemben azonban sokszor tehetetlen volt.”⁶⁸

Amilyen kedvezőek és egységesek Olteanu őrnagy megítélésében, éppen annyira egységesek az egész megszállás elítélő jellemzésében a korabeli visszaemlékezések. A megszállás után néhány héttel a Makói Független Újságban így jellemezte a polgármester ezt az időszakot: „Általában a megszállás mindvégig megtartotta elleneséges jellegét, ami a hatósági személyekkel szemben sokszor tanúsított sértő és durva fellépésében, a sajtó erőszakos elnyomásában, a nemzeti érzés legkisebb megnyilvánulásainak szinte féltékeny elnémitásában, nemzeti színeink használatának eltiltásában nyilvánult meg.”⁶⁹

Tarnay alispán ugyancsak kiemelte a megszállás erőszakos jellegét: „A román katonai uralmat a nyers erőszak, az állandó rekvirálás jellemezte ...A románok

⁶⁶ Petrovics Gy. 1921. 104.

⁶⁷ T. I. Csanád vármegye V. rész április 8.

⁶⁸ Vermes E. 1929. 47.

⁶⁹ M.F.U. 1920. április 23. 93. sz.

nem törődtek egyébbel, mint saját uralmuk biztosításával...”⁷⁰ Az alispán különösen a román közigazgatási erkölcs igen alacsony fokát nehezményezte. Szerinte megdöbbenő volt a korrupció eluralkodása az élet minden területén. „Pénzbeli indoklás nélkül semmire sem mehetett a kérelmező” — írta a román kivonulás után alig két héttel.⁷¹

A korabeli sajtó a megszállás után még jónéhány cikkben emlékezett meg a megszállás alatt történekről, de lassan-lassan ezek az írások is kimaradtak az újságokból, mint ahogy már csak keserű emlékké váltak a román nyelvű rendeletekkel zsúfolt első oldalak.

Az idegen katonai megszállás az azt átélő öreg makóiak emlékezetében még él, de a fiatalabb generációk, a város nagyrészének történelmi tudatából már kiesett. Napjainkra elhomályosult az emléke mindannak, amit ezen időszak alatt a város és lakói átéltek. E küzdelmes kor azonban ha elfeledve is, de a város történetének kitörölhetetlen részét alkotja.

1. sz. melléklet

(Petrovics György polgármester kérelme a román királyi pénzügyminiszterhez)

Pénzügyminiszternek
Bukarest

Nagyméltóságú Pénzügyminiszter Úr!

Kegyelmes Urunk!

Makó város közönségétől a debreceni román kir. központi gazdasági bizottság intézkedése olytán a román kir. csapatok élelmezése céljából a múlt évben elrekvirált búza és lábas jószágok árának egy része címén a debreceni román kir. központi gazdasági bizottság Makó város részére kiutalt 421 660 koronát, s azt ki is fizette, azonban midőn kiküldöttjeink Debrecenből a fenti összeget Makóra akarták szállítani, Sárádon a vámhivatal tőlük az egész pénzüsszeget lefoglalta s beszállította a nagyváradi román kir. vámhivatalhoz, ahol a lefoglalt pénzről az ide másolatban csatolt elismervényt kaptuk.

A lefoglalás óta már megkíséreltük a nagyváradi román kir. vámhivatalnál a fenti összeg felvételét, ott azonban kérésünket nem teljesítették, a lefoglalt 421 660 koronát nem fizették ki, s azt a felvilágosítást adták, hogy a kifizetést csak akkor teljesíthetik, ha Nagyméltóságod döntést hoz arra nézve, hogy a fenti összeg kifizethető-e.

Minthogy hosszú idő óta a lakosság a tőle elrekvirált dolgokért járó pénzt nem nélkülözheti, s arra e nehéz viszonyok közt rendkívül nagy szüksége van, s egyébként is a román kir. kormánynak is érdekében áll, hogy e kérdés rendeztessék; tiszteletteljesen felkérjük Nagyméltóságodat, legyen kegyes ez ügyet megvizsgálni, s elrendelni, hogy a lefoglalt 421 660 korona Makó város részére a nagyváradi román kir. vámhivatal által megbízottunknak kifizetessék.

Kérjük a megengedését, hogy fenti összeget kiküldöttünk Makóra, ha pedig ez lehetséges nem lenne, Debrecenbe elszállíthassa.

Egyidejűleg bejelentjük Nagyméltóságodnak, hogy a Makóról elrekvirált különféle dolgokért a debreceni központi gazdasági bizottság már kifizetett 2 004 626 koronát, azonban a kifizetett összeget nem lehetett Makóra elszállítani, s az most is Debrecenben van, mint kamatmentes betét. Az érdekelt lakosság állandóan követeli ennek az összegnek is kiadását, mert anyagilag kimerült és a térítési díjakra nagyon rá van szorulva, ezért arra is bátrak vagyunk Nagyméltóságodat mély tisztelettel kérni, hogy méltóztassék egyidejűleg engedélyezni azt is, hogy a fentebb jelzett és a debreceni központi gazdasági bizottság által már kifizetett, általunk bankbetétként a Hitelbank deb-

⁷⁰ Vermes E. 1929. 6—7.

⁷¹ T. I. Csanád vármegye IX. rész április 13.

receni fiókjánál elhelyezett 2 004 626 koronát Debrecenből Makóra hazaszállíthassuk, hogy a hazaszállított pénzt az érdekelteknek kiadjuk.

Abban a reményben, hogy Nagyméltóságod kérésünk teljesítése elől elzárkózni nem fog, vagyunk

Makó, 1920. január 24.

a Városi Tanács nevében
kiváló tisztelettel
(olvashatatlan aláírás)
polgármester

Csongrád megyei Levéltár makói kirendeltsége: Polgármesteri Hivatal iratai: Románok okozta károk, rekvirálások (kigyűjtött iratok 1919—1920) 9669/1920. sz. iratsomóban a 772/1920. sz. irat.

2 sz. melléklet

(A Makói Állami Főgimnázium igazgatójának jelentése a román katonaság által okozott károkról)

A Makói Állami Főgimnázium Igazgatósága
Polgármesteri Hivatalnak
Makó

A lapokban közzétett hirdetemnyére hivatkozással a vezetésem alatt álló intézménybe szállított román katonaság által önkényesen okozott károkról szerkesztett túlóldali kimutatást tudomásulvétel végett közlöm:

a) elvitt vagy megsemmisített felszerelési tárgyak

1. 51 db ablakra szerelt vászonroletta á: 1.000 K.	51.000 K.
2. fényszabályozós függöny a rajzszertárból	2.200 K.
3. különböző rajzmodellek, lencsék, szögtükrök	5.400 K.
4. elvitt könyvek	4.620 K.
5. tornaszertári lovak, csikók, támlányok levágott bőrburkolata	8.200 K.
6. elvitt kulcsok, záruk értéke	1.450 K.
7. egyéb szertárakban okozott hiányok	4.580 K.
Összesen:	77.450 K.

b) rongálások

— villanyvezetékek leszakított drótja, elvitt lámpák, körték	5.270 K.
— megrongált székek, padok helyreállítási költsége	7.560 K.
— elrontott ajtók, záruk helyreállítási költsége	1.820 K.
— betört ablaküvegek helyreállítási költsége	2.116 K.
— feltüzelt kerítés helyreállítási költsége	2.420 K.
— megrongált kútszivattyú helyreállítási költsége	450 K.
— falakon, padlókon való rongálás helyreállítási költsége	800 K.
Összesen:	20.436 K.
Mindösszesen:	97.886 K.

Makó, 1920. április 6.

Olvashatatlan aláírás
Állami Gimnázium Főigazgatója

Csongrád megyei Levéltár makói kirendeltsége: Polgármesteri Hivatal iratai: 3817/1920

IRODALOM

- Barna János* (szerk.) (1929), *Makó és Csanád-Torontál vármegyei községek*, Budapest. Benne: Tarnay Ivor: *Makó városa a háború alatt*.
- Gaál Endre* (szerk.) (1969), *Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1917—1919*, Szeged.
- Galántai József* (1980), *Az első világháború*, Budapest.
- Juhász Gyula* (1975), *Magyarország külpolitikája 1919—1945*, Budapest.
- Magyarország története 1918—1919, 1919—1945* (1976), Budapest.
- Makó az első felszabadult magyar város I.* (1969), Makó.
- Petrovics György* (1921), *Az októberi forradalom és az idegen megszállás Makón*, Makó.
- Vermes Ernő* (1929), *Csanád vármegye tíz évvel Trianon után*, Gyula.

L'OCCUPATION ROUMAINE DE LA VILLE MAKÓ (17 JUIN 1919—29 MARS 1920)

Pál Halmágyi

L'occupation roumaine de Makó a été une des étapes des opérations militaires pour renverser la République des Conseils Hongrois. L'armée roumaine a déclenché son attaque le 16 avril 1919 — tout au long de la ligne de démarcation — contre la République des Conseils. Makó a été occupé d'abord par les français (27 avril—17 juin) — bien qu'une compagnie de hussard roumain séjourne en ce temps là dans la ville — les français ont cédé la ville aux unités roumaines.

Pendant l'occupation roumaine la vie politique-autonomique, économique et culturelle de la ville et même la liberté personnelle de leur habitants ont été sous une pression très forte. La bourgeoisie roumaine s'est efforcée d'annexer à tout prix la territoire de la ville à la Roumanie. Ça démontre — entre autre — les élections législatives au Parlement roumain et le changement de répartition géographique de la justice administrative.

L'un des plus graves charges de l'occupation roumaine a été la réquisition sans cesse et inhumaine. Les roumaines ont fait partir en grande quantité les produits agricole principales de la ville (de l'oignon, du blé, du maïs et des animaux). Après la fin de l'occupation la commission d'Entente nommée pour mesurer les dégâts-causés par l'armée roumaine — n'a pas pu constater tangiblement les dégâts. Ils n'ont pas eu de la possibilité de se convaincre par leurs propres yeux comment les soldats roumains ont — ils chassé des animaux, transporté du blé, comment ont — ils exigé des prestations différents. Les destructions apparents — assez graves en eux-mêmes — ont eu peu d'importance par rapport aux dégâts des réquisitions mentionnées.

L'incident le plus tragique de l'occupation militaire s'est passé le 23 juin à Apátfalva (un village près de Makó), où les paysans-exaspérés à cause des réquisitions-ont tué 3 soldats roumains. 60 habitants hongrois a perdu sa vie dans les répressions cruelles.

L'occupation a limité considérablement la vie publique de Makó. Les réunions publiques, même les rencontres familiales et culturelles ont été subordonnées à la présentation d'une licence. Les autorités roumaines ont limité les opérations postales, le voyage et la presse aussi.

L'occupation roumaine de la ville durait presque une année. Les occupants ont commencé à évacuer les territoires au-delà de la Tisza le 24 février 1920. Les soldats roumains ont quitté la ville le 29 mars (l'avant-dernier jour de l'évacuation) et la souveraineté hongrois s'est rétabli.